

ОДНОСТРОЇ ВЛАСНОГО ШТАБУ ГЕТЬМАНА ВСІЄЇ УКРАЇНИ (1918)

THE UNIFORM OF THE PERSONAL HEADQUARTER'S STAFF OF THE HETMAN OF THE ENTIRE UKRAINE (1918)

Гай-Нижник П. П.,

доктор історичних наук, заступник
директора,

Науково-дослідний інститут українознавства
Міністерства освіти і науки України (Україна,
Київ)

e-mail: Hai-Nyzhnyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8912-8398>

Hai-Nyzhnyk P. P.,

doctor of History, Deputy Director, Scientific
Research

Institute of Ukrainian Studies, Ministry of
Education

and Science of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

e-mail: Hai-Nyzhnyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8912-8398>

Висвітлюється встановлення та затвердження одностроїв для козаків та старшин Власного штабу гетьмана України Павла Скоропадського після постанови і під час існування Української Держави (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). Розглядається перебіг створення та запровадження окремих елементів військового однострою й вказується на розпорядчі та інші акти, щодо утвердження нової військової уніформи.

Ключові слова: Штаб гетьмана, однострій, Українська Держава

The establishment and approval of uniforms for Cossacks and senior officers of the Own Staff of Hetman of Ukraine Pavlo Skoropadskyy after the establishment and during the existence of the Ukrainian State (April 29 – December 14, 1918) is covered. The course of creation and introduction of individual elements of military uniform is considered and orders and other acts regarding the approval of a new military uniform are indicated.

Keywords: Hetman's headquarters, uniform, Ukrainian State

Після повалення УНР внаслідок гетьманського перевороту на чолі з П. Скоропадським і проголошення 29 квітня 1918 р. постанови Української Держави, нова влада взялася й за вироблення нових одностроїв для українського війська та козаків і старшин Власного штабу гетьмана.

Адміністрація глави держави за владарювання П. Скоропадського мала військово-цивільний характер та структуру і називалася «Головна Квартира Пана

Гетьмана», що охоплювала три основні складові:

- «Штаб Пана Гетьмана»,
- «Особи біля Гетьмана» (тобто, його ад'ютанти),
- «Власна Його Світлості Пана Гетьмана всієї України канцелярія».

Структура, повноваження, обов'язки та завдання гетьманської Головної Квартири визначалися Положенням «Про Головну Квартиру Гетьмана», що було ухвалене під грифом «таємно» Радою міністрів Української Держави 3 травня 1918 р., тобто вже на четвертий день після державного перевороту на чолі з П. Скоропадським. 3 серпня 1918 р. зазначене Положення набуло нової редакції. Детальніше структура Головної Квартири визначалася у Додатку до Положення «Про Головну Квартиру Гетьмана», в якому зазначалося, що вона складається з вищезазначених трьох «Частин» [2].

Головна Квартира гетьмана та її фундаментальна складова – Власний штаб пана гетьмана всієї України, являти собою центральну адміністрацію глави держави, які було побудовано на воєнізованих засадах і що мали виняткові контролюючі повноваження щодо усіх силових структур країни та визначали основні напрями охоронної діяльності в Українській Державі. До їх обов'язку входило також безпосередньо оповіщати гетьмана про стан і потреби національної та його особистої безпеки тощо.

Власний Штаб гетьмана всієї України був серцевиною Головної Квартири керманіча держави і повноваження цієї інституції були надзвичайно широкими. Гетьманський Штаб займався питаннями призначень і звільнень зі служби, відпустками та відрядженнями усіх чинів Головної Квартири гетьмана, справами надання допомоги від самого П. Скоропадського тим особам, «які здійснили послуги Українській Державі». Окрім того, до компетенції Штабу гетьмана також входило:

- встановлення зв'язку між частинами, підлеглими начальникові гетьманського Штабу;
- повідомлення гетьмана за даними преси про політичний та економічний настрій населення;
- збереження справ і документів історичного значення;
- забезпечення утримання та інших видів задоволення особам Головної Квартири ясновельможного пана гетьмана;
- загальний нагляд за безпекою резиденції і мандрівок гетьмана;
- влаштування гетьманських прийомів і зустрічей;
- «обслідування всіх сторін діяльності політичних партій, організацій і окремих осіб, які намагаються підірвати Гетьманську владу і встановлену форму Правління в Українській

Державі, а також висвітлення різних політичних течій в суспільстві і народних масах» [2, с. 173].

Головна Квартира і Власний Штаб гетьмана відігравали одну з ключових ролей в державотворчій роботі за часів гетьманування П. Скоропадського та являли, свого роду, особисту військово-цивільну адміністрацію гетьмана всієї України, почет, службу безпеки, розвідки, контррозвідки та охорони глави держави водночас. Цілком вірогідно, що через такі широкі (особливо силові) повноваження Гетьманської Квартири взагалі і Власного Штабу гетьмана зокрема, П. Скоропадський намагався створити власний «тіньовий уряд» і, водночас, силову структуру, які (у тіснішому полі найближчих і довірених йому особисто осіб) надали би гетьманові можливості діяти більш самостійно в управлінні державою, уникаючи тотального контролю окупаційної німецької влади та політичних галасів своїх супротивників [2; 3].

Праця над розробкою структури та штатів Власного Штабу пана гетьмана розпочалася з перших же днів по гетьманському перевороті. Для їх вироблення урядом було сформовано спеціальну комісію [2]. Тоді ж було вирішено розробити нові однострої як для Армії Української Держави, так і для козаків і старшин Власного штабу гетьмана всієї України.

Вже 5 червня 1918 р. було видано указ № 205, у якому, зокрема, зазначалося, що «згідно з наказом Ясновельможного пана Гетьмана, форма військових Української армії повинна бути замінена, і зараз створена комісія для розробки проекту форми» [4, арк. 133]. Невдовзі, 16 червня Військове відомство видало наказ № 221, згідно з яким встановлювалися погони для старшин Армії Української Держави [4, арк. 147–147 зв.]. Свої відзнаки дістали й військові лікарі і фармацевти [4, арк. 204–205]. 28 червня нову систему нумерації до погонів отримало молодше офіцерство (старшина) інженерних полків та артилерії, піхотних дивізій, легких артилерійських бригад і полків [4, арк. 194]. У липні було визначено колір погонів для кіннотної артилерії і панцерних дивізіонів, а у серпні й для генеральної старшини [4, арк. 258]. Для всіх військ Української Держави також було вперше встановлено кокарду [4, арк. 134]. У липні ж було затверджено похідну форму для генералітету різних родів військ Армії Української Держави [4, арк. 375], а 21 серпня гетьман П. Скоропадський затвердив похідну форму для старшин і козаків Української Армії [4, арк. 450–453]. Окремо було встановлено похідні однострої і для гвардійських частин – Сердюцької дивізії (для піхоти, артилерії та інженерної сотні) [4, арк. 376–377]. Свою форму отримали Сердюцький Лубенський кіннотно-козацький полк [4, арк.

376 зв., 433–437 зв.] та Перша (Сірожупанна) українська кіннотно-козацька дивізія, а Січові стрільці (Окремий загін Січових стрільців) загалом зберегли свої усталені однострої.

Уніформа старшин Власного Штабу та Власного конвою Ясновельможного пана гетьмана всієї України дещо відрізнялася від одностроїв Армії Української Держави. Зокрема, вже 6 червня з'явився наказ (Ч. 207)

Військової офіції (по всім управлінням) щодо форми кокарди головного убору для всіх частин війська, управлінь і установ Військової офіції, для муштрових, яку було затверджено П. Скоропадським 17 травня 1918 р. У наказі, зокрема, зазначалося: «Кокарда уявляє з себе золоту опуклу ребристу зірочку круглої форми з радіально-роздаденими реберцями.

На зірочку накладено блакитного емальового кружка з вузьким золотим обідком. На блакитному фоні кружка накладено золотого герба Української Держави.

Діаметр зірочки – 27 міліметрів, високість її – 5–1/2 міліметрів; діаметр емальового кружка – 18 міліметрів, товстий – 1–1/2 міліметра.

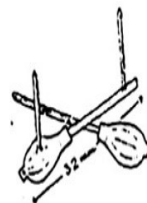
До задньої поверхні кокарди припаяна одна мідна вдвоє складена бляшка завширшки в 2 міліметра, завдовжки в 4–1/2–5 міліметрів. Ця бляшка має зрізані навскісь кінці, складена вдвоє і припаяна до кокарди серединою, саме тим місцем, де її (бляшку) складено вдвоє.

Кокарда металюва, штампована, штамповка повинна бути по певному зразку.

Для козаків також сама кокарда, тільки замість емалі – фарба.

Фарбування кружка кокарди блакитною міцною лаковою фарбою, котра б не відставала від круша (металла)» [5, арк. 192].

Для старшин же Власного Штабу та Власного конвою гетьмана 27 червня 1918 р. наказом (Ч. 264) було введено кокарду особливо-го зразка, в основі якої була звичайна кругла золота кокарда з накладеними на неї двома перехрещеними булавами (довжиною – 32 мм кожна) [4, арк. 187].

Відзнака для головних уборів старшин Власного Штабу і Конвою пана гетьмана (малюнок-додаток до наказу (Ч. 264) Військової офіції від 27 червня 1918 р.)

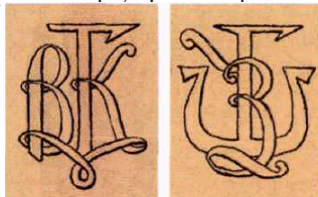
Незадовго до цього (наказ Військової офіції Ч. 245 від 17 червня 1918 р.) відбулися й певні термінологічні зміни, зокрема в наказі товариша військового міністра, генерального хорунжого О. Лігнау зазначалося, «що назва “Значковий” не відповідає тому розумінню до якого вона належить, наказую з одержанням цього, осіб, які виконують обов’язки “Адютантів” прозивати “Осаулами”, яка назва має історичні підвалини» [5, арк. 212].

Того ж дня наказом (Ч. 246) Військової офіції було встановлено зразок аксельбанту для бунчужного. Аксельбант виготовлявся зі шнура грубістю діаметра в 6 мм, щільно сплетеного з чотирьох стренг. Довжина плетіння з трьох шнурів косиці в натягнутому стані повинна була сягати не менш як 36 см, а кожна петля розетки у готовому вигляді мала бути не менше 3 см. Шнур, що охоплює косу мусив бути у ненапруженому стані не менш як 78 см. Кожен кінець шнура, до якого прикріплювалися компас, годинник і олівець, мали бути у довжину від розетки до металевого патрона 25 см: довжина його 1–1/2 см; на одному його кінці мусили бути дві діаметрально розташовані дірочки для прикріплення патрона до шнура. Другий кінець робився глухим і до нього прикріплювалося мідним припаєм вушко, діаметр якого у середині мав 4 мм, а грубість по периметру – 1 мм. Патрон повинен був бути досить міцний і цілий. Кольори шнурів аксельбанту залежали від роду зброї: піхота – малиновий; кіннота – жовтий; гармата – червоний; інженерні й технічні частини – блакитний. Аксельбант прикріплювався до мундира двома досить міцними гапlickами, що мали бути пришитими під його розетками [5, арк. 213].

Генеральний хорунжий Є. Лібов (?) у мундірі-жупані Власного Штабу і Конвою гетьмана (на стінці кашкета знак у вигляді схрещених булав). Генеральний хорунжий К. Середин у загально-генеральському похідному мундірі.

Крім того 17 червня наказом (Ч. 235) Військової офіції військовий міністр О. Рогоза вказував, що «з огляду на те, що для старшин української армії форму одягу оголошено, носити погони бувшої російської армії, кому б то не було, з військових служачих, рішече забороняю» [5, арк. 207].

На погонах же військовиків Власного Штабу та Конвою гетьмана мали бути вензеля окремого зразка. Вензеля являли собою золоті шифри на погонах: «В.Г.К.» (Власний Гетьмана Конвой) та «Ш.В.Г.У.»

(Штаб Власний Гетьмана України) [4, арк. 204–205]. Шифрування «ВГК» було встановлено відповідно до наказу (Ч. 290) Військової офіції від 1 липня 1918 р.

Хорунжий з гусарським галуном на погонах. Шифровка «ВГК» (Власний Гетманський Конвой)

Погони самого ж його світлості ясновельможного гетьмана всієї України, військ козацьких і фльоти П. Скоропадського – верховного воєводи армії і фльоти, були вироблені зі сплетених золотих шнурів, на яких було закріплено герб України – тризуб, обвитий оберемком пшеничного колосся, та дві перехрещені булави.

Погони офіцерів Загону особіного призначення при Власному Штабі гетьмана всієї України мали один чи два просвіти та ромбовидні («георгіївські») зірочки німецького типу для позначення чинів. Прикладний колір і металевий прибор у Власному Штабі гетьмана (генеральна булава) був краповий з золотим. 21 серпня 1918 р. було впроваджено загальноармійський однострій за зразком форми одягу старої Російської

армії, але з німецькими знаками відмінності. Фуражки для козаків та офіцерів (старшин) – британського зразка з облямівкою прикладного кольору на тулії, козирок – шкіряний або фетровий. Шаровари для козаків здебільшого були сіро-сині, для старшин – також сіро-сині, але з кольоровими облямівками за родами та видами військ. Нижні чини одягалися у захисні гімнастерки та німецькі блузи, офіцери (старшини) – у френчі зі стоячим відкладним коміром [1].

Для членів гетьманського Штабу, гетьманського конвою (як, власне, і для вояків сердюцьких частин та усіх генералів) запроваджувався новий мундир – жупан. На погонах значилася відповідна шифровка (аббревіатура) та значок у вигляді перехрещених булав на тулії фуражки (такий значок носили також і у Власному конвої гетьмана, але аббревіатура на погонах була іншою).

Проте деякі офіцери Власного Штабу гетьмана дозволяли собі певні вольності у формі одягу. Так, наприклад, як видно із світлина генерала К. Х. Середина, який числився генеральним хорунжим у Генеральному штабі Армії Української Держави, він прикрасив підборідний пасок на журавці муфточками з золотого галуна (подібно до офіцерів Сердюцької дивізії), носив замість бриджів шаровари (подібно до генералів армії), а також шашку кавказького зразка (подібно до самого гетьмана), яка висіла на кавказькому ж поясному паску. Це, зокрема, чітко видно на його світлинах, що були зроблені у Берліні, куди ген. К. Середін, саме після призначення його представником України в Румунії, був відряджений від імені Української Держави на поховання убитого у Києві фельдмаршала Г. Айхгорна. Начальник гетьманського Штабу Б. Стеллецький згадував, як йому переказували, що «в Берліні публіка з великою цікавістю дивилася на Середина у його українському вбранні й це послання представника нової держави сильно підняло престиж Скоропадського в очах Німецького Уряду» [6, арк. 157–158].

3 липня наказом (Ч. 290) Військової офіції було встановлено форму одностроїв для Власного Штабу та Конвою гетьмана. Шапка-мазепинка, запроваджена для осаулів та вояків Власного конвою гетьмана, виготовлялася з чорного хутра. Ззаду вона була 8 см заввишки, а спереду мала трикутну виїмку. Верх шапки мав бути білого кольору. До нижнього кута виїмки кріпився білий султан 20 см заввишки [4, арк. 204–205].

Опис уніформи у вигляді мундира-жупана, шароварів (або бриджів) та шапки-мазепинки (або кашкетки) визначав їх наступним чином:

«Старшини. Жупан захистного кольору з краповим кантом на погонах і стоячого коміра по низу. Верхня частина мундиру до пояса й полів до бокових швів підбивається підбійкою захистного кольору. Комір стоячий твердий підбивається тим же сукном і застьобується на два гапличка. Сам комір захистного сукна, та має 5 см. вгору.

Уніформа старшин Власного Штабу і Власного конвою пана гетьмана

(малюнок-додаток до наказу (Ч. 290) Військової офіції від 3 липня 1918 р.) Жупан застьобується зліва праворуч на 5 потайних гудзиків. На борті от коміра до поясу нашивається 9 захистних кулястих гудзиків, що застьобуються петлями захистного шовкового шнуру.

Рукава звужаються до кисті руки з напуском і ушиті одним швом і мають внизу розріз, що закінчується закріпкою, та застібається на 4 кнопки в обтяжку у кисті руки. Рукав робиться з нашитими трикутним чохлою клапаном високістю 15 см. та вширки 10 см. Вгорі цей клапан застьобується одною кнопкою. Мундир з трьох частин: спинки та двох грудей. У талії пришиваються спереду прямі борти так навширки, що бокові кишені цілком уміщуються на полах і бокові шви ідуть поза кишенями в відлеглості 6 см. Кишені проризаються в борта навквіс та покриваються фігурним клапаном довжиною в 20 см., навширки в 5 см. В бокових швівнизу робиться розріз, вздовжиною 12–15 см., а позаду поміж бортів ушивається такої широкості шмат без підбійки, щоб виходило на цій протязі 14 складок глибиною в 21/2–3 см. Внизу мундир підрублюється на 1/2–1 см. Мундири бувають 6 зрістів, і повинні бути шиті на машинці: руками робляться гудзики, запошивки та закріпки.

Мундир для штабу та конвою обшивається шовковим шнуром захисного кольору в 21/2–3 мм. Для застібання на гудзики нашивається 9 петель (довжина 5 см.).

Для осаулів у кінцях швів нашиваються петлі.

Урядовці штабу носять мундир без погон, а козаки мундир на 8 см. менш.

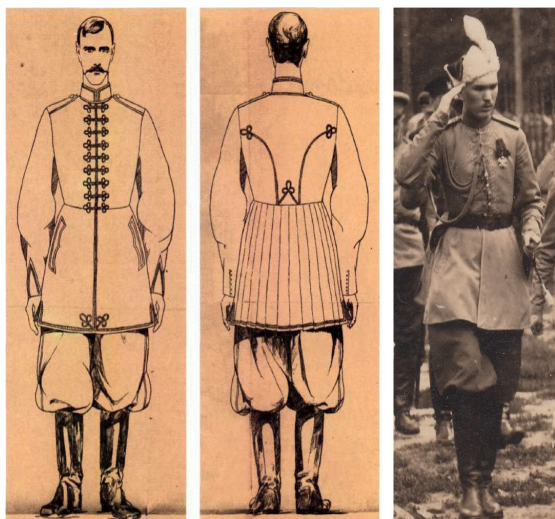
Шаровари для старшин з сіро-синього кольору, з краповим кантом.

Шаровари складаються з двох штанин, кожна сшита з передньої та задньої половинки.

До верхніх частин задніх половинок пришивається по половині пояса; для стягання його пришиваються й 4 петлі. Попереду робиться 2 кишені з підкладного полотна.

Для козаків шаровари без кантів, для урядовців довгі штани на випуск (з кантом)» [4, арк. 204–205].

Урядовцям Власного Штабу гетьмана визначався такий самий мундир, як і у старшин, але (тимчасово) без погонів. Шаровари встановлювалися сіро-синього сукна з краповим кантом, крою подовжених (навипуск) бридж, з двома кишенями. Шаровари козаків – такі ж самі, проте без канта.

Уніформа гетьманських осавулів
(малюнок-додаток до наказу (Ч. 290) Військової офіції
від 3 липня 1918 р.

та світлина осавула гетьмана з оглядин дивізії
Сірожупаників 1 вересня 1918 р.)

31 серпня 1918 р. новим наказом (Ч. 460) Військової офіції було вказано, що мундир-жупан старшин Власного Штабу і Власного конвою пана гетьмана визначався як загальногенеральський похідний мундир. З ним генеральні старшини мали би одягати шаровари з сіро-синього сукна з двохрядними лампасами «давнішнього» (тобто – російського) зразка малинового (піхота, Генеральний штаб, Військово-судова офіція), жовтого (кіннота), синього (топографи й геодезисти), коричневого (лікарі та фармацевти) чи червоного (артилерія, інженерні й технічні частини, головні управи, штаби, інституції тощо) кольорів. Перебуваючи поза строєм, дозволялося носити довгі штани навипуск з відповідними лампасами [4, арк. 375]. Пізніше (30 вересня 1918 р.) у своєму наказі (Ч. 569) Військова офіція дещо уточнила кольори лампас, але стосувалося те генеральних старшин-медиків [4, арк. 479].

У вересні 1918 р. низка наказів комісії з проектування нових зразків форми доповнили раніше розроблені зразки одностроїв для Армії Української Держави, зокрема й 3 вересня щодо погонів для старшин піхоти Чорноморського окремого козацького коша [4, арк. 473]. У листопаді було доповнено й елементи щодо форми старшин Генерального штабу, встановлено єдиний однострій для усіх курсантів спільних юнацьких (офіцерських) шкіл тощо [4, арк. 550, 542].

Проте у листопаді 1918 р. проти влади гетьмана вибухнув очолюваний Директорією військовий заколот, що спричинив антигетьманське повстання під проводом соціалістичних сил, що призвело до повалення Української Держави.

Список використаних джерел

1. Анісімов К. В. Однострої Збройних сил України періоду національних змагань 1917–1920 рр. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01. Донецьк, 2002.
2. Гай-Нижник П. Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. Київ: Крок, 2019.
3. Гай-Нижник П. 1918-й: два перевороти. Київ: Видавець Марко Мельник, 2019.
4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 1077, оп. 5, спр. 10.
5. ЦДАВО України. Ф. 2304, оп. 2, спр. 9.
6. ЦДАВО України. Ф. 4547, оп. 1, спр. 1.

References

1. Anisimov K. V. Uniforms of the Armed Forces of Ukraine during the period of national competitions 1917–1920. Abstract of the dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of historical sciences: 07.00.01. Donetsk, 2002.
2. Gai-Nizhnyk P. Pavlo Skoropadskyi and the Own Staff of the Hetman of All Ukraine: the struggle for power and statehood. Kyiv: Krok, 2019.
3. Gai-Nizhnyk P. 1918: two coups. Kyiv: Publisher Marko Melnyk, 2019.
4. The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine (TsDAVO of Ukraine). F. 1077, op. 5, reference 10.
5. TsDAVO of Ukraine. F. 2304, op. 2, reference 9.
6. TsDAVO of Ukraine. F. 4547, op. 1, reference 1.